

О. П. Сергєєнковадоктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Київський університет імені Бориса Грінченка

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті висвітлено результати дослідження особливостей емоційної сфери представників юнацького віку. Провідними джерелами емоційних переживань студентів зафіксовано навчання та спілкування з друзями. Встановлено, що переважаючим емоційним супроводом майбутніх фахівців є інтерес, спокій і нудьга. Виявлено тенденцію розповсюдженості особистісної тривожності та фрустрованості серед опитаних студентів.

Ключові слова: емоційна сфера, емоційний супровід, юнацтво, студенти, тривожність, фрустрація.

Постановка проблеми. Юнацький вік правомірно позиціонується дослідниками психології розвитку як апогей становлення особистості. Одним із провідних аспектів психічного функціонування юнацтва є афективна сфера. Емоції та почуття, які переживають хлопці та дівчата, впливають на формування їх аксіологічної та світоглядної сфер, супроводжують процеси життєвого самовизначення.

Численні дослідження процесу формування емоцій і почуттів у юнацькому віці все ж не висвітлюють багатьох аспектів цієї проблеми, зокрема особливостей впливу афективної сфери юнаків на формування їх особистості. Не визначені психологічні чинники процесу формування афективної культури юнаків, що ускладнює розробку та застосування на практиці методів гармонізації афективного розвитку. Отже, актуальною постає проблема виділення та вивчення особливостей афективної сфери у процесі формування особистості в юнацькому віці.

Вітчизняні науковці схильні розглядати афективну сферу юнацтва у її взаємозв'язках з інтелектуальними, світоглядними та вольовими появами. Слушно підкреслюється, що емоційна сфера юнаків є більш стабільною, ніж підлітків. Молоді люди спроможні до саморегуляції своїх емоційних станів, ставлення до себе теж набуває більш стійкого позитивного змісту. Почуття, формуючись в узагальненому вигляді, поєднуються зі знаннями і виражають більш-менш стійкі світоглядні настанови. Тому цей віковий період також сенситивний до формування світогляду як системи стійких переконань [1, с. 233].

Вивчення дослідницею О.А. Столярчук проблеми переживання молодими людьми життєвого задоволення виявило переважання носіїв низького (40%) і середнього (38%) рівня. Причинами цього встановлено розповсюдженість професійно спрямованої й особистісної фрустрованості у студентів. Також кореляційний аналіз показав існу-

вання зв'язків між рівнем життєвого задоволення студентів і їх показниками готовності до саморозвитку, натомість відсутня кореляція між локусом контролю досліджуваних і їх рівнем життєвого задоволення [2, с. 290].

Ряд наукових досліджень вітчизняного психолога М.А. Кузнєцова присвячені проблемі впливу емоційної сфери особистості студента на успішність його навчально-професійної діяльності. Зокрема, у співпраці вченого з В.С. Шаповаловою було досліджено детермінацію та зміст студентських страхів. Вказані науковці наголошують, що існує група «наскрізних» студентських страхів, досить інтенсивно виражених протягом усього періоду професійного навчання, наприклад, страх іспиту, перспективи бути відрахованим, публічних виступів та ін., які відображають особливості перманентно діючих загроз самоповазі та Я-концепції студента. Велику питому вагу в цій групі страхів займають побоювання, зумовлені невизначеністю перспектив майбутньої професійної діяльності [3].

Також М.А. Кузнєцов і Я.В. Козуб підкреслюють зв'язок емоційних і інтелектуальних проявів студентів, наголошуючи, що прийняття імпліцитної теорії «нарощуваного інтелекту» статистично підвищує ймовірність переживання захопленості, радості, натхнення і бадьорості студентів на заняттях, зменшуючи їх роздратованість [4, с. 16].

Метою статті є аналіз результатів дослідження парціальних аспектів емоційної сфери студентів як типових представників юнацького вікового періоду.

Виклад основного матеріалу. Предметом нашого практичного дослідження стала емоційна сфера представників юнацького віку у системі їх особистісних проявів. Досліджувани у кількості 132 осіб є студентами 1–2 курсів Київського університету імені Бориса Грінченка. Використання методики самооцінки значущості аспектів життя мало пропедевтичний характер щодо подальшого констатувального дослідження та було

зумовлене виявленням провідних джерел афективної сфери студентів як типових представників юнацького віку. Кількісний аналіз результатів використання цієї методики дозволив побудувати рейтинг життєвих цінностей опитаних, який поданий у табл. 1.

Якісний аналіз результатів засвідчує, що навчання, спрямоване на здобуття професії, займає вагоме місце у житті опитаних, що підтверджує друга рейтингова позиція цієї сфери. Цей факт узгоджується і з науковими твердженнями про навчально-професійну діяльність як провідну для юнацького віку. Однак, на нашу думку, значимість навчання сприймається студентами більше на раціональному рівні, ніж на емоційному. Натомість спілкування з друзями має для опитаних не прагматичний, а довірливо-інтимний характер. Цим і пояснюється домінуюча позиція цього аспекту життя у рейтингу.

Цікавим виявився факт суттєвої важливості взаємин юнаків із батьками (третя позиція рейтингу), що перевищує значущість романтичних стосунків для опитаних. Очевидно, батьки є не тільки джерелом фінансового забезпечення хлопців і дівчат, а й надають їм інформаційну та моральну підтримку. Втім, не знецінюється і роль стосунків із протилежною статтю у респондентів, оскільки ця сфера займає четверте місце.

Стан здоров'я відобразив середньостатистичні показники, оскільки у частини опитаних він займає домінуючі позиції, будучи оціненим у 9 чи й 10 балів, а дехто відвів йому скромне місце, позначивши 2, 3 чи 5 балами. У першому випадку, напевно, студенти вже мають проблеми з власним здоров'ям, тому і встигли оцінити його базову життєву цінність. Інші опитані допоки насолоджуються його наявністю, тому сприймають як даність, не переймаючись вагомістю хорошого самопочуття.

Заслугує на увагу, що плани, задуми на майбутнє як життєвий аспект студентів не відобразилися у їх домінуючих цінностях (шоста позиція рейтингу). Ми тлумачимо цей факт через призму соціального статусу досліджуваних, у яких проблеми професійного вибору залишилися позаду, а перспективи завершення навчання та пошуку роботи – ще попереду.

Завершують рейтинг життєвих цінностей дещо суміжні аспекти – інтереси та відпочинок, на які, за словами опитаних, у них залишається надто мало часу, що й зумовлює їх невисоку значимість на цьому етапі життя.

Отже, результати дослідження значимих для юнаків аспектів життя виявили два пріоритети – спілкування з друзями і батьками та навчання. Виходячи з цього факту, ми надалі скористалися

Таблиця 1

Зведені дані результатів самооцінки значимості аспектів життя

№ з/п	Сфери життя	Середньо-арифметичний показник (у балах)	Рейтингова позиція
1	Навчання	8,41	2
2	Спілкування з друзями	8,58	1
3	Взаємини з батьками	8,30	3
4	Плани, задуми на майбутнє	7,36	6
5	Стан здоров'я	7,70	5
6	Романтичні стосунки	7,79	4
7	Інтереси та хобі	7,52	7
8	Дозвілля, відпочинок	6,94	8

Таблиця 2

Результати діагностики емоційного супроводу навчання

№ з/п	Назви емоцій	Середньо-арифметичний показник (у балах)	Рейтингова позиція
1	Інтерес	2,35	1
2	Тривога	5,54	5
3	Радість	6,09	8
4	Здивування	8,71	11
5	Сум	7,80	9
6	Задоволення	5,24	4
7	Гнів	9,70	13
8	Страх	8,09	10
9	Натхнення	5,73	6
10	Сором	10,0	14
11	Провина	8,73	12
12	Спокій	4,62	2
13	Нудьга	5,1	3
14	Захоплення	5,81	7

діагностичним методиками, які з'ясовують зміст і благополучність емоційного фону цих аспектів.

Предметом подальшого аналізу стало з'ясування емоційного супроводу навчання кожного опитаного юнака та загальних тенденцій щодо всієї вибірки. На підставі ранжування відповідей всіх опитаних можна визначити рейтинг базових емоційних станів, що відображено у табл. 2. У цілому має місце сприятлива тенденція переважання позитивних емоцій студентів на кшталт інтересу, спокою, задоволення.

Переважання емоцій інтересу, спокою та нудьги дає підстави для фіксації принаймні комфортного емоційного фону навчання, а те, що домінуючим виявився все-таки інтерес, свідчить про пізнавальну привабливість процесу навчання. Однак присутність нудьги на високій, третій, позиції рейтингу наштовхує на думку про непостійність пізнавального інтересу студентів у процесі їх університетського навчання. Привертає увагу і суттєва близькість у рейтингу антагоністичних емоцій «спокій – тривога» (друга та п'ята позиція відповідно), що вказує на наявність ситуацій у навчальному процесі студентів, що порушують їх емоційну рівновагу. Втім, пом'якшує ситуацію той факт, що емоція страху лише зрідка супроводжує навчання опитаних, про що свідчить її віддалене десяте місце у рейтингу. Тобто тривога не набуває загрозливого характеру і тим самим не здійснює деструктивного впливу, а швидше, навпаки, слугує стимулом.

Мають місце вияви творчості студентів, що засвідчує фігурування на шостій позиції емоційного стану натхнення, яке супроводжує їх креативні процеси. Поєднання означеного вище емоційного стану з інтересом стає підставою для продуктивної навчальної діяльності опитаних, що, в свою чергу, викликає переживання ними задоволення та радості (сьома та восьма позиції відповідно).

Емоції, що відображають суб'єктивно негативні ситуації під час навчання студентів – сум, гнів, провина, сором, – займають останні позиції рейтингу, що сигналізує про відсутність або ж незначний характер їх деструктивного впливу.

У значній кількості студентів спокій межує з нудьгою, перебуваючи на високих позиціях рейтингу (друга – третя), натомість натхнення замикає перший десяток, що є свідченням дещо індивідуального супроводу ними навчального процесу. Хоча позитивним є факт, що у тих-таки опитаних тривога є рідкісною емоцією, що виникає під час навчання, те ж саме стосується переживання страху.

Привертає увагу й така деталь, що має місце у частині відповідей: якщо у студента найвищі рейтингові позиції займає тандем «нудьга – спокій», то емоції радості та задоволення відсуваються ближче до кінця першого десятка рейтин-

гового списку. Співставлення дозволило виявити дві стійкі тенденції розміщення емоцій щодо окремих студентів – поєднання позитивних емоцій типу задоволення, радості, захоплення; інтеграцію негативного емоційного супроводу на кшталт суму, тривоги, страху, провини. Тобто, у конкретного студента здебільшого вимальовується або картина позитивного емоційного супроводу навчання, або ж, навпаки, – негативні емоції є домінуючими у процесі здобуття професії.

У 59% опитаних студентів простежено тенденцію домінування позитивного емоційного супроводу навчання, у 19% респондентів переважає переживання негативних емоцій, інші опитані мають комбіноване їх поєднання.

Результати опрацювання даних наступної методики доречно розглядати з погляду як виявлення загальних тенденцій щодо всієї вибірки, так і індивідуального підходу до опитаних. Так, загальна картина діагностики рівня фрустрованості студентів, як щодо професійно спрямованої, так і щодо особистісної сфер, має в цілому благополучний характер: рівень фрустрованості опитаних у професійній сфері є дуже низьким (0,6 балів), показник фрустрованості в особистісній сфері сягає 1,4 балів, що відповідає низькому рівню.

Однак результати щодо окремих опитаних привертають увагу, оскільки, на благополучному тлі показників відсутності фрустрованості у 13% осіб, 69% – з дуже низьким рівнем та 9% – з низьким, все ж таки 9% студентів мають середній рівень фрустрованості, що потребує психологічної корекції (рис. 1).

Рис. 1. Розподіл носіїв рівнів фрустрованості професійної сфери (%)

Рис. 2. Розподіл носіїв рівнів фрустрованості особистісної сфери (%)

Таблиця 3

Зведені дані діагностики тривожності студентів

№ з/п	Рівень тривожності	Кількість носіїв (%)	
		Реактивна тривожність	Особистісна тривожність
1	Низький	12	6
2	Помірний	62	56
3	Високий	24	38

Таблиця 4

Кореляція показників реактивної й особистісної тривожності

№ з/п	Рівні тривожності		Кількість носіїв (%)
	реактивна	особистісна	
1	високий	високий	19
2	високий	помірний	6
3	високий	низький	0
4	помірний	високий	19
5	помірний	помірний	47
6	помірний	низький	6
7	низький	високий	0
8	низький	помірний	0
9	низький	низький	3

Ще складніше виглядає ситуація із фрустрованістю окремих студентів у особистісній сфері. Позитивно тлумачимо факт відсутності цього емоційного прояву у 6% опитаних, не викликає занепокоєння й значна кількість студентів, що виявили дуже низький і низький рівень фрустрованості (59% та 22% відповідно). Однак опрацьовані дані методики виявили 13% носіїв середнього рівня фрустрованості і 6% високого рівня.

Порівнюючи дані показників фрустрованості студентів у двох сферах – професійній та особистісній, – виявляємо, що більш травматичною є саме друга сфера.

Зазвичай фрустрація супроводжується підвищеною тривожністю, що здійснює деструктивний вплив на діяльність особистості. Втім, навіть відсутність стану фрустрації уможливорює ситуації, коли особистість виявляє високий рівень тривожності, як ситуативно, так і постійно. Більше того, ці ситуації зустрічаються значно частіше, ніж вияви стану фрустрації особистості.

Використання методики виявлення реактивної й особистісної тривожності дозволило з'ясувати, чи сягає рівень тривожності студентів критичної позначки, щоб завадити гармонійному формуванню їх особистості. Цій ситуації відповідають показники високого рівня в межах діагностичної методики Спілбергера – Ханіна. Більшість опитаних належить до категорії носіїв помірної тривожності, як реактивної, так і особистісної (табл. 3). Водночас було виявлено значний відсоток студентів, що є носіями високого рівня особистісної тривожності.

На підставі кореляційного аналізу було встановлено наявність прямого зв'язку між рівнями реактивної й особистісної тривожності (табл. 4).

Зокрема, було встановлено, що для 19% опитаних студентів характерним є особливо несприятливе поєднання високого рівня тривожності як реактивної, так і особистісної. Тобто ці представники юнацтва сприймають мало не всі ситуації свого життя як потенційно небезпечні для власного «Я». Стільки ж опитаних на фоні помірної тривожності є носіями високого рівня особистісної тривожності. Це означає, що емоційний дисбаланс викликає навіть ситуація нашого діагностування. Водночас припускаємо, що саме ця ситуація стривожила 6% студентів, які, володіючи помірною особистісною тривожністю, продемонстрували високий рівень реактивної тривожності під час діагностики. Однозначно сприятливе поєднання низької тривожності за обома шкалами характерне лише 3% опитаних, однак позитивним є факт збігу помірної реактивної й особистісної тривожності у 47% опитаних.

Таким чином, діагностика рівня реактивної й особистісної тривожності дозволила констатувати наявність значної кількості студентів, показники яких виражають тенденції до невротизації. Співставлення даних цього тесту з означеними вище результатами методики визначення емоційного супроводу навчання підтверджує схильність багатьох студентів до високого рівня тривожності, пов'язаної з навчальними ситуаціями. Однак виявлений високий рівень тривожності, за результатами тесту Спілбергера – Ханіна, не завжди пов'язується з переживанням цього емоційного стану під час навчальних ситуацій, що говорить про наявність інших, альтернативних чинників надмірної тривожності студентів.

Висновки. Отже, теоретичний аналіз проблеми формування та виявів афективної сфери юнацтва засвідчив схильність науковців розглядати її у річищі взаємодії з іншими аспектами психіки особистості. Практичне дослідження виявило два провідні джерела переживання студентами емоцій і почуттів – навчання та спілкування з однолітками. Зміст навчально-професійної діяльності як провідної для представників юнацького віку детермінує різноманітний емоційний супровід, домінуючими виявами якого встановлено інтерес, спокій, нудьгу та задоволення. Значний відсоток опитаних є носіями професійної й особистісної фрустрованості, а також тривожності, що потребує коригувальних дій.

Перспективами подальших досліджень вважаємо вивчення взаємозв'язків афективної й аксіологічної сфер особистості студентів у динаміці їх фахового навчання.

Література:

1. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасека О.В. Вікова психологія: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2011.
2. Столярчук О.А. Життєве задоволення як феномен емоційної сфери юнацтва. Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання: тематичний випуск Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди». Дод. 1 до Вип. 29. К.: Гнозис, 2013. Т. 4. С. 287–291.
3. Кузнецов М.А., Шаповалова В.С. Виды студенческих страхов и особенности их динамики. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія. Харків: ХНПУ, 2014. Вип. 49. С. 58–68.
4. Кузнецов М.А., Козуб Я.В. Специфика отношения к учению у студентов с преобладанием разных имплицитных теорий интеллекта и личности. Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. 2015. № 2. – Ч. 1. С. 8–18.

Сергєєнкова О. П. Исследование эмоциональной сферы в юношеском возрасте

В статье отражены результаты исследования особенностей эмоциональной сферы представителей юношеского возраста. Ведущими источниками эмоциональных переживаний студентов зафиксировано обучение и общение с друзьями. Установлено, что преобладающим эмоциональным сопровождением будущих специалистов являются интерес, спокойствие и скука. Выявлена тенденция распространённости личностной тревожности и фрустрированности среди опрошенных студентов.

Ключевые слова: эмоциональная сфера, эмоциональное сопровождение, юношество, студенты, тревожность, фрустрация.

Serhieienkova O. P. The research of youth' emotional sphere

The results of research of youth' emotional sphere were representative in the article. The studying and communication with friends are documented as leading sources of emotional experiences of students. It was established, that interest, calm and boredom are prevailing emotions of future specialists' studying. The tendency of the prevalence of personal anxiety and frustration was revealed among the respondents.

Key words: emotional sphere, emotional support, youth, students, anxiety, frustration.